

Marek, Anna

Szpitala dziecięce w Europie 1802-1908

Medycyna Nowożytna 13/1 - 2, 79-92

2006

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRACE ANALITYCZNE

Anna Marek

Szpitala dziecięce w Europie 1802–1908

Do początków XIX w. nie istniały w Europie ośrodki leczące wyłącznie dzieci. W zasadzie nie dostrzegano potrzeby ich powstawania. Bogaci zajmowali się chorymi dziećmi w domu, natomiast biedne pozbawiano zupełnie opieki lub trafiały do szpitali ogólnych, gdzie były traktowane jak dorośli. Podawano im takie same posiłki, identycznie leczono, stosując takie same metody i środki lecznicze. Problemu z niechcianymi, porzuconymi, a nierzadko także chorymi dziećmi nie były w stanie rozwiązać działające instytucje – przytułki¹, ochronki, czy domy sierot. Panująca w nich ogromna śmiertelność oraz problemy finansowe utrudniały opiekę, zaspokajając ją jedynie w stopniu bardzo podstawowym i to zarówno w krajach europejskich, jak i na ziemiach polskich². Trudną sytuację w tych

¹ Pierwszy przytułek dla podrzutków ufundował arcybiskup Datheus w 787 r. w Mediolanie. Kolejne powstawały również w Paryżu, Londynie, Amsterdamie i innych miastach europejskich; A. Abt, F. Garrison, *History of pediatrics*, London 1965.

² Z. Podgórska – Klawe, *Warszawski Dom Podrzutków (1732–1901)*, „Rocznik Warszawski” 1975, nr 12, s. 111–145; Taż, *Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności i jego wydział sierot i ubogich dzieci 1814–1914*, (w:) *Warszawa w XIX w.*, Warszawa 1970, t. 1, s. 142–184.

ośrodkach opisali m.in. Stanisław Staszic, Aleksander Le Brun i J. Śniadecki. W *Dzienniku podróży* S. Staszic, tak relacjonował swe wrażenia po zwiedzeniu domu podrzutek w Neapolu: „(...) na dole widziałem podrzutki. Tamże też wielki zastałem nieporządek, smród, brud i nieznośny wrzask mamek; dzieci zaś, jak pomarle, ledwo się ruszały. Widziałem ze zgrozą w jednym łożu dzieci umarłe wraz z żyjącymi pomieszane (...)”³. Z kolei J. Śniadecki w dziele *O fizycznym wychowaniu dzieci*, podał opis tym razem francuskiego przytułku: „(...) domy te, przeznaczone na wychowanie nieszczęśliwych niemowląt, których się wyrzekli nieprawi i nieludscy rodzice, zamiast być przytułkiem miłosierdzia i dobroczynnej opieki, są prawdziwym placem rzezi, są rzeczywistymi jatkami ludzkiego rodu (...) w szpitalu dziecięcym paryskim (szpitalami wówczas nazywano tzw. domy Dzieciątka Jezus – założone przez św. Wincenta a Paulo – A. M.) umierają przeszło dwie trzecie części w przeciągu pierwszych czterech tygodni (...)”⁴. Doktor Villeme posunął się nawet do propozycji umieszczenia na domu podrzutek w Paryżu napisu: „Tu uśmierca się dzieci na koszt państwa”⁵. Natomiast A. Le Brun opisał dom podrzutek w Brukseli, stwierdzając „(...) śmiertelność w domie brukselskim jest znacznie większa jak u nas, gdyż prawie połowa dzieci wymiera”⁶.

Warto tutaj dodać, iż podobna sytuacja panowała w przytułkach znajdujących się na ziemiach polskich. Umieszczano w nim dzieci razem z dorosłymi, starcami, chorymi i kalekami. W Warszawskim Domu Podrzutek panowało ogromne zagęszczenie – starsze dzieci spały po dwoje w łóżeczku i jedynie one miały sale oddaloną od chorych dorosłych. Niemowlęta układano z kolei po troje, a nawet czworo na jednym pościu⁷. Brak pomieszczeń powodował, że nawet dzieci chorujące na ospę leżały razem ze zdrowymi. Z tych powodów umieralność niemowląt wahała się między 50 a 80% w różnych okresach⁸. Dr A. Wolff w 1809 r. stwierdził: „(...) ze stu

³ Z. Włoch, *Stosunek S. Staszica do medycyny i zasługi jego jako współorganizatora i przełożonego pierwszej akademickiej szkoły lekarskiej w Warszawie*, „AHiFM” 1934, t. XIV, s. 110.

⁴ J. Śniadecki, *O fizycznym wychowaniu dzieci*, Warszawa 1920, s. 52; Zob. też: L. Natanson, *O podrzutekach we Francji*, „Tyg. Lek.” 1850, nr 52, s. 409–411.

⁵ W. Szenajch, *Główne etapy rozwoju pediatrii*, Warszawa 1965, s. 62–63.

⁶ *O domach podrzutek*, (w:) *Wspomnienia lekarskie z podróży odbytej w r. 1842 do Niemiec i Francji czytane na publicznym posiedzeniu TLW dn. 15. 01. 1843 przez A. Le Brun*, „PTLW” 1843, t. 9 p. 2, s. 32–40.

⁷ Z. Podgórska-Klawe, *Warszawski Dom Podrzutek...*, s. 120.

⁸ Tamże, ss. 131, 139, 141.

dzieci przyjętych, jedna tylko trzecia część onych dożyje początkowych lat swoich. Jedna dwudziesta część lat trzynastu, a zaledwie dwoje wieku dojrzałego dochodzą”⁹.

Również w szpitalach sytuacja była podobna. W paryskim Hotel Dieu „(...) na każdej sali leżało po 100 chorych, gęsto skupionych (...) po kilku chorych, czasami po 8–9 dzieci leżało w jednym łóżku (...) na jednej sali i niejednokrotnie w jednym łóżku leżały dzieci wraz z dorosłymi (...) chorzy na ospę, odrę, czerwonkę przebywali wspólnie z chorymi niezakaźnymi (...)”¹⁰. Po pożarze tego ośrodka, król Ludwik XVI w 1785 r. polecił Paryskiej Akademii Nauk opracowanie memoriału dotyczącego jego odbudowy. Wyłoniona komisja na czele z Jeanem d’Alembert, w składzie prof. Tenon, prof. Jean Bailly oraz Pierre Laplace i Antoine Lavoiser, sformułowała bardzo nowatorskie, jak na ówczesne czasy tezy:

1. Pobyt pacjenta w szpitalu przedłuża okres zdrowienia, gdyż do choroby pacjenta przyłączają się schorzenia, na które przed przybyciem do szpitala chory nie cierpiał.
2. Dobrze urządzony szpital powinien dla każdej z chorób zakaźnych posiadać oddzielne pawilony lub oddzielne, oddalone sale.
3. W jednej sali nie może być więcej niż 30 chorych.
4. Każdy chory powinien mieć swoje własne, metalowe łóżko.
5. **Dzieci powinny być oddzielone od chorych dorosłych**¹¹.

W oparciu o przedstawione tezy, w 1802 r. w Paryżu powstał pierwszy na świecie 300-łóżkowy szpital dziecięcy¹², przekształcony z za-

⁹ Tamże, s. 127.

¹⁰ W. Szenajch, op. cit., s. 33.

¹¹ Tamże, s. 34.

¹² T. Brzeziński podał, że pierwszy szpital dla dzieci powstał już w 1419 r. we Florencji; T. Brzeziński, *Rozwój kliniczny medycyny wewnętrznej i specjalności pokrewnych*, (w:) *Historia medycyny*, pod red. T. Brzezińskiego, Warszawa 2000, s. 310; Zob. też: T. Ehrenpreis, *100 years of pediatric surgery in Stockholm with personal memories from the last 50 years*, (w:) *Historical aspect of pediatric surgery*, ed. P. P. Rickham, Berlin 1986.

Za początki lecznictwa dziecięcego można uznać tworzenie przychodni (przyszpitalnych ambulatoriów) dla chorych dzieci. Pierwsza taka poradnia Dispensary for the Relief of the Infant Poor założona została w Londynie w 1769 r. przez dr G. Armstronga. Warunkiem udzielania pomocy lekarskiej była rzeczywista bieda rodziców oraz schorzenie wymagające porady. Druga przychodnia Erstes Offentliches Kinderkrankeninstitut została założona w Wiedniu w 1787 r. przez Józefa Mastaliera, a następnie prowadzona przez Antoniego Göllis: W. Szenajch, op. cit., s. 33, 35; Zob. też B. Górnicki, *Jędrzej Śniadecki jako pediatra*, Kraków 1950, s. 18; B. Górnicki, *Zarys historii pediatrii w Polsce*, (w:) *Pediatria kliniczna*, pod red. R. Barańskiego, T. Chrapowieckiego, S. Popowskiego, Warszawa 1955, t. 1, s. 8–9.

łożonego w 1751 r. domu sierot *Maison de l'Enfant Jesus*. Hospital des enfants malades przyjmował dzieci od 2 do 14 lat, stając się jednocześnie najstarszą szkołą pediatryczną w Europie¹³. Prawdopodobnie fundatorem jednopiętrowego szpitala był Napoleon Bonaparte. Dopiero w późniejszym okresie dobudowano boczne pawilony i oficyny. Pierwszym dyrektorem ośrodka został dr Jean Jadelot, lekarzami Guersant i chirurg Baffos¹⁴. Służbę przy dzieciach, od początku działalności szpitala, sprawowały siostry miłosierdzia. W 1862 r. znajdowało się w ośrodku już 500 łóżek, z czego 431 przeznaczonych było do leczenia schorzeń wewnętrznych i 69 chirurgicznych, były również oddzielne sale dla chłopców oraz dziewczynek. Na oddziale wewnętrznym oddzielano choroby ostre od przewlekłych¹⁵. W latach 60-tych opiekę nad dziećmi sprawowało pięciu lekarzy tzw. głównych, na oddziałach wewnętrznych oraz jeden chirurg. Każdy lekarz główny miał do pomocy jednego lekarza płatnego, mieszkającego w szpitalu i kilku kandydatów medycyny. Podczas wizyt lekarza głównego, jak opisywał zwiedzający ośrodek M. Jakubowski, obecny musiał być aptekarz szpitalny lub jego pomocnik¹⁶. W 1900 r. klinika składała się z kilku oddziałów wewnętrznych, chirurgicznych, oddzielnych pawilonów dyfterycznych i odrowych.

¹³ Z paryskim ośrodkiem związane były nazwiska pracujących lekarzy: J. Jadelot, Guersat, Blache, P. Bretonneau, A. Trousseau, J. Roger, E. Bouchut, Barthez i Rilliet, M. Biehler, *Podstawy diagnostyki chorób dzieci*, Warszawa 1927, s. IV; W. Szenajch, op. cit., s. 37.

¹⁴ B. Weiner, *The citizen – patient in revolutionary and imperial Paris*, (w:) *Health disease and society in Europe 1800–1930*, ed. D. Brunton, Manchester 2004. Opis zakładu przedstawił Hechell, który zwiedził go w 1825 r. „Gmach to wielki z podwórcami dla chłopców i dziewcząt i z ogrodem warzywnym. Posługują siostry miłosierdzia. Porządek wszędzie wzorowy. Skład bielizny ogromny, wielkość jego łatwo się pojmie, kiedy wstawimy sobie, iż co tydzień od 4000–5000 sztuk bielizny pierze się. Przyjmują tu dzieci od 2–14 lat. Dzieli się naprzód na płcie, potem na chorób wewnętrznych i zewnętrznych oddziały, z których pierwszy jest nierównie liczniejszy. Lekarzami są Guersant i Jadelot, chirurgiem Baffos. Wszystkich łóżek w ogóle 550, na choroby wewnętrzne więcej 400, reszta łóżek dla zewnętrznych (...) cały ten szpital we wzorowym porządku i czystości jest utrzymany”, B. Górnicki, *Jędrzej Śniadecki...*, s. 18.

¹⁵ Szpital przez cały XIX w. poprawiał warunki pobytu dzieci, np. zwiększał liczbę łóżek – w 1874 r. mówiono o 600 miejscach dla dzieci, a także wprowadzał niezbędne udogodnienia np. otwory wentylacyjne, o czym pisał zwiedzający ośrodek doktor Czajewicz; F. Czajewicz, *O sposobach odświeżania powietrza w szpitalach*, „Gaz. Lek.” 1874, nr 4, s. 54.

¹⁶ M. L. Jakubowski, *Rzut oka na dzieje, piśmiennictwo i zakłady pedyjatryczne*, Kraków 1865, s. 20–22.

Ogółem posiadała 700 łóżek, a także obszerne pracownie: chemiczną i bakteriologiczną, gdzie prowadzono działalność naukowo-dydaktyczną. W ośrodku odbywały się również wykłady z zakresu pediatrii¹⁷.

W pierwszej połowie XIX wieku szpitale dziecięce powstały jeszcze m.in. w 1834 r. w Petersburgu¹⁸, trzy lata później w Wiedniu¹⁹ i Wrocławiu²⁰. W Budapeszcie 12-łożkowy oddział w Szpitalu św. Stefana otwarto w 1839 r.²¹. Kolejne ośrodki utworzono w 1842 r. w Pradze²² i Moskwie²³, w 1843 r. w Berlinie²⁴, w 1847 r. w Londynie²⁵ i w 1850 r. w Kopenhadze²⁶.

¹⁷ J. Brudziński, *Korespondencya „Medycyny”, „Med.”* 1900, nr 20, s. 468–469. C. Rauchfuss, *Die Kinderheilstalten*, (w:) *Handbuch der Kinderkrankheiten*, pod red. C. Gerharda, Tübingen 1882, s. 528.

¹⁸ Założony przez hrabiego Apraxin'a, dr Arendt'a i dr Friedenburga. Początkowo posiadał 50 łóżek w wynajętym domu, w 1835 r. miał już 100 łóżek, a w 1842 r. we własnym budynku, umieszczono 122 łóżka. Dyrektorem ośrodka został dr Tomaszewski. Przyjmował dzieci w wieku od 3 do 14 lat; C. Rauchfuss, op. cit., s. 530.

¹⁹ Założony i prowadzony przez Mauther'a, a np. Mayer'a w wynajętym mieszkaniu, początkowo posiadał 12 łóżek. W 1866 r. szpital liczył już 60–70 łóżek, w latach 80-tych już 94. Posiadał oddział chirurgiczny, dla dotkniętych odrą i szkarlatyną. Dyrektorem kliniki był dr Widenhofer; Markiewicz, *Kilka słów o anatomii patologicznej noworodków i niemowląt*, „Klinika” 1866, nr 6, s. 89. C. Rauchfuss, op. cit., s. 532; M. Biehler, op. cit.

²⁰ Założony przez dr Bürkner'a. Początkowo posiadał jedynie 3 łóżka, które znajdowały się w wynajętym mieszkaniu, w 1855 r. szpital przeniósł się do własnego budynku, w którym znajdowały się już 24 łóżka. Lekarzem naczelnym został dr O. Soltman; C. Rauchfuss, op. cit., s. 534.

²¹ Założycielem ośrodka był dr Schöpf – Merei, który wynajął mieszkanie, a w nim umieścił 12 łóżek. W 1845 r. szpital przeniósł się do własnego budynku, posiadającego już 64 łóżka. Pierwszym lekarzem był dr Bokai; C. Rauchfuss, op. cit., s. 530.

²² W 1842 r. dr Kratzmann założył szpitalik na 9 łóżek. W 1854 r. przeniesiony został do własnego budynku, w którym znajdowało się już 100 łóżek; C. Rauchfuss, op. cit., s. 532.

²³ Na wniosek doktora Kronenberg'a i księcia Golicyna utworzono szpital liczący około 100 łóżek, C. Rauchfuss, op. cit., s. 530.

²⁴ Założony przez dra Barez'a w wynajętym mieszkaniu, a w 1844 r. przeniesiony do własnego budynku, posiadał 42 łóżka dla dzieci od 2 do 9 lat; C. Rauchfuss, op. cit., s. 534.

²⁵ Szpital wyposażony był w 52 łóżka; C. Rauchfuss, op. cit., s. 544. A. Sikorski w 1868 r. stwierdził, że pierwszy szpital w Londynie powstał w 1769 r., A. Sikorski, *Kwestia szpitala dla dzieci w Warszawie*, „Klinika” 1868, t. 3, s. 124. W edycji polskiej Encyklopedii Brytanica pojawiła się informacja, iż w 1745 r. założono pierwszy specjalistyczny szpital dziecięcy London Folendling Hospital, który początkowo zajmował się leczeniem chorych zakaźnie; *Encyklopedia Brytanica*,

Na ziemiach polskich pierwszy oddział dla dzieci utworzono w Krakowie z inicjatywy prof. Macieja Brodowicza. W szpitalu św. Łazarza przy klinice położniczej, otwarto w 1833 r. 12-łóżkową salkę dla dzieci. Jednak dopiero w 1876 r. stała się samodzielnym szpitalem²⁷. Kolejne ośrodki leczenia dzieci powstały w 1845 r. we Lwowie²⁸ i w 1877 r. Szpital św. Józefa w Poznaniu, oba 12-łóżkowe²⁹. W 1880 r. działało w Europie już 91 szpitali dla dzieci, wśród których było 76 małych, 10 mających 75 łóżek, 6 które miały od 76 do 100 miejsc i 9 szpitali z przeszło 100 łóżkami³⁰.

edycja polska, Poznań 2002, t. 31, s. 308. Natomiast B. Seyda stwierdził, że pierwszy szpital dla dzieci powstał w 1779 r. w Londynie; B. Seyda, *Historia medycyny w zarysie*, Warszawa 1977, s. 322. Wydaje się, iż w tych przypadkach przedstawiono daty utworzenia oddziałów dziecięcych lub ambulatoriów przy większych szpitalach, a nie samodzielnych ośrodków leczących dzieci. Z kolei J. H. Pean twierdził, że w 1843 r. w Londynie powstał 26-łóżkowy szpital, J. H. Pean *Focus and innovation. A history of paediatric education in Queensland*, Queensland 1986.

²⁶ Posiadał 20 łóżek, w 1879 r. wybudowano nowy budynek na 60 łóżek; C. Rauchfuss, op. cit., s. 543. M. Michałowicz, *Zarys historii pediatrii w XIX i XX stuleciu na tle warunków społecznych i rozwoju innych gałęzi wiedzy lekarskiej w wymienionym okresie*, (w:) *Choroby dzieci*, pod red. W. Jasińskiego, Warszawa 1936, s. 33; B. Górnicki, Jędrzej Śniadecki..., s. 18; Tenże, *Zarys...*, op. cit., s. 8; W. Szenajch, op. cit., s. 35.

²⁷ 1 stycznia 1874 r. z kliniki położniczej wydzielono 34 łóżkową samodzielną Klinikę Dziecięcą, J. Armata; M. J. Jakubowski *twórca polskiej szkoły pediatrycznej*, Kraków 1994, s. 51.

²⁸ Szpital początkowo urządzony był w prywatnym mieszkaniu, założony przez pułkowego chirurga Brum'a, A. Abt, F. Garrison, op. cit., s. 120; Rauchfuss twierdził, że ośrodek powstał z inicjatywy hrabiego Sapięhy i posiadał 12 łóżek, w 1880 r. przeniesiony został do nowego budynku i posiadał 75 łóżek; C. Rauchfuss, op. cit., s. 532; B. Górnicki, *Zarys...*, op. cit., s. 11.

²⁹ Szpital w Poznaniu powstał z inicjatywy dra Zielewicz, który zawiązał Towarzystwo Opieki Szpitalnej dla Dzieci. Od Zgromadzenia Sióstr św. Wincen-tego a Paulo otrzymał pomieszczenie Domu Miłosierdzia; W. Szenajch, *Szpital im. Karola i Marii dla dzieci. Drugie dziesięciolecie 1924–1934*, Warszawa 1937, s. 168. Zob. też W. Szenajch, *Główne...*, op. cit., s. 35; J. Brudziński, *Słów kilka o postępach szpitalnictwa dziecięcego*, „Czas. Lek.” 1905, t. VII, s. 61.

³⁰ C. Rauchfuss, op. cit., s. 504–505. Autor określił też minimalną normę łóżek pediatrycznych. Na 1000 mieszkańców przypadało 1 łóżko dziecięce. W 1927 r. na Zjeździe Pediatrów Polskich w Wilnie przyjęto, jako obowiązującą normę dla Polski, właśnie tę liczbę. W tym czasie na ziemiach polskich przy 33 milionach ludności było jedynie 3,5 tys. łóżek, włączając łóżeczka sanatoryjne i w szpitalach ogólnych; W. Szenajch, *Rozwój szpitalnictwa*, (w:) *Choroby dziecięce*, red. W. Jasiński, T. Chrapowicki, Warszawa 1936, s. 36.

BEDFORD GENERAL HOSPITAL, VICTORIA WARD, c. 1900

SZPITALA DZIECIĘCE POWSTAŁE W LATACH 1802–1908³¹

Rok	Szpitala
1802	Paryż
1821	Kidderminster, Dublin
1829	Manchester
1834	Petersburg (św. Mikołaja), Berlin, Drezno
1837	Wiedeń (św. Anny) ³² , Wrocław ³³
1839	Budapeszt (św. Stefana) ³⁴
1840	Hamburg
1841	Ludwigsburg
1842	Stuttgart, Praga (Franciszka Józefa) ³⁵ , Wiedeń (św. Józefa) ³⁶ , Moskwa Berlin (św. Elżbiety), Turyn (Institutio Sanitaria), Frankfurt

³¹ Rauchfuss, op. cit., s. 504–505. A. Abt, F. Garrison, op. cit., s. 118–122.

³² Szpital powstał z funduszu prywatnego dra Mauthnera v. Mauthstein na przedmieściach Scholtenfeld. W 1840 r. pod opiekę wzięła szpital cesarzowa Maria Anna, przekazując jednocześnie fundusz na utrzymanie 6 łóżek. W 1844 r. posiadał już 40 łóżek. W 1849 r. Ministerium Oświecenia przeznaczyło pieniądze na urządzenie i prowadzenie w szpitalu kliniki, w której dr Mauthner, rozpoczął po raz pierwszy wykłady w letnim półroczu 1850 r. W 1858 r. jego miejsce zajął F. Mayr, a w 1864 r. profesorem chorób dzieci i dyrektorem szpitala został dr H. Widerhofer. Szpital posiadał wówczas 8 sal głównych i kilka mniejszych przeznaczonych dla chorób skórnych i zaraźliwych. Do szpitala przyjmowane były dzieci do 13 lat, bez względu na religię. Dzieci rodziców ubogich, leczone były bezpłatnie, pozostałe za opłatą. Opiekę sprawowały posługaczki, jedna na ośmioro dzieci; M. L. Jakubowski, op. cit., s. 24–28.

1843	Berlin (Louise), Graz (św. Anny) ³⁷ , Petersburg (św. Elżbiety)
1844	Frankfurt n. Menem, Turyn, <i>Lwów</i> (św. Zofii), Sztokholm
1845	Monachium, Brno, Hamburg, Brema, Kopenhaga (Børnehospital)
1846	Cassel, Londyn (Somoritan), Konstantynopol
1847	New Brigton, Weymouth
1848	Kopenhaga
1850	<i>Szczecin</i> , Liverpool
1851	Londyn (Great Ormond – Street Hospital for sick children) ³⁸ , Baden k.
1852	Wiednia
	Paryż (św. Eugenii) ³⁹ , Norwich, Leeds
1853	Karlsruhe, Sztokholm (Kronprinsesson Lovises Children Hospital) ⁴⁰ ,
1854	Altona, Wildbad – Ludwigsburg
	Manchester (General Hospital), Lipsk, Petersburg
1855	Manchester (Clinical Hospital), Hall
1856	Bristol
1857	Heidelberg, Goteborg ⁴¹ , Forges
1859	Bukareszt, Edynburg, Ratyzbona
1860	Birmingham, Lozanna, Berck,
1861	Bazylea, Brno, Newcastle, Jagstfeld
1862	Drezno, Lipsk, Rotterdam
1863	Suderland
1864	Mannheim, Amsterdam, Hanower, Chicago
1865	Schwerin, Londyn (Victoria Hospital, Belgrave Hospital), Bristol,
1866	Manchester
1867	Londyn (North – Easten hospital for children), Gloucester

³³ Szpital posiadający jedynie 3 łóżka, powstał z inicjatywy dra Bürknera, w wynajętym mieszkaniu. Dopiero od 1858 r. oddano do użytku nowy budynek, w którym znajdowały się 24 łóżka; C. Rauchfuss, op. cit., s. 534. We Wrocławiu prawdopodobnie działał jedyny w średniowiecznej Europie Środkowej szpital dziecięcy, Średniowieczny szpital, „Metro” z 17 stycznia 2006.

³⁴ Założycielem szpitala był dr August Schöpf – Merei. Ośrodek znajdował się w domu prywatnym i liczył jedynie 12 łóżek. W 1845 r. przeniesiony został do osobnego, nowego budynku. W 1848 r. znajdowało się w nim już 27 miejsc dla chorych, w 1858 – 32, a w 1860 już 58. W 1849 r. obowiązki lekarza przejął tymczasowo Jan Bokai; M. L. Jakubowski, op. cit., s. 39–43.

³⁵ Szpital powstał ze składek dobroczynnych, pod nazwą Szpitala Dzieci św. Łazarza, z 9 łózkami. Po objęciu stanowiska dyrektora przez Löschner, nastąpił szybki rozwój ośrodka, w 1844 r. posiadał już 22 łóżka, a rok później 25. Od 1846 r. dyrektor prowadził wykłady kliniczne o chorobach dzieci. W 1854 r. zakupiono 3-piętrowy dom na potrzeby szpitala i nadano mu nową nazwę Szpital Franciszka Józefa, znajdowało się w nim 20 sal dla chorych; M. L. Jakubowski, op. cit., s. 34–37.

³⁶ Dwupiętrowy dom na potrzeby szpitala, zakupiony został na przedmieściach Schaumbergrund. Znajdowało się w nim 60 łóżek. Na dole – 2 sale na 20 łóżek dla chorych gorączkujących i chirurgicznych, natomiast na pierwszym piętrze 3 sale z 18 łózkami, gdzie leczono wysypki ostre. Lekarz główny obok leczenia chorych i kierowania szpitalem, zobowiązany był wyklądać „kurs nauki o pielęgnowaniu dzieci, w języku przystępnym dla niewiast”; M. L. Jakubowski, op. cit., s. 29–31.

1868	Londyn (East Hospital for children) ⁴² , Brighton, Rothenfelde, Zürich
1869	Londyn (Ewelina Hospital), Nottingham, Darlington, Birkenhead, Rzym, Warszawa , Petersburg (księcia Oldenburskiego) ⁴³ , Boston, New York
1870	Melbourne, New York
1871	New York, Washington
1872	Oldenburg, Genewa, Londyn (Sydenham Road), Dublin, Belfast (Ulster hospital), Hull, Sevenoaks
1873	Wiedeń, Belfast, Radnor, Atlantic City, Rothenfelde
1874	Belfast (Throne Hospital), Cork, Lunenburg, Zurich, Cheltenham, Godesberg, Bad Elmen
1875	Londyn (Cheyne hospital), Wiedeń (Kronprinz Rudolf), Frankfurt n. Menem (Clementine), Hannover, Toronto, Lawrence, San Francisco, Salzuflen, Augustusbad, Refsnaes, Norderney
1876	Drezno (Kinderheilstätte), <i>Kraków</i> , Sheffield, Moskwa (St. Wladimir), Bombay, Adelaide, Philadelphia, Sülze, Frankenhausen
1877	Derby, Aberdeen, <i>Poznań</i> (św. Józefa), Brisbane, Philadelphia, Harzburg, Sassendorf
1878	Warszawa , Charków, Kreuznach, Drezno, Oeynhausien, Edenburg
1879	Wiedeń (Carolinen), Saint Luis, Nauheim, Sooden – Allendorf, Oldesloe, Donaueschingen
1880	Scheweningen
1881	Boston, Cremona, Neapol
1882	Madryt, Glasgow
1883	Londyn, Oporto, Bradford, Cincinnati
1884	Saint Louis, Chicago, Baltimore
1885	Rockhampton (Queensland), Perth (Zachodnia Australia)
1886	Newbury, New York, San Francisco
1887	Moskwa, Gateshead, Detroit, New York, Syracuse
1888	Rosehill
1890	Berlin, Genua
1892	Bufflo, Columbus, Milwaukee
1893	Londyn, Lipsk
1894	Dürkheim
1898	Konstantynopol
1899	Chesture
1900	Ateny, Nancy, Paryż
1901	Paryż, Parma
1902	Torquay, Rosenhill, Paryż

³⁷ Założony przez stowarzyszenie, mieściło się w nim się 8 łóżek. W 1846 r. zakupiono osobny dom z ogrodem na przedmieściach Gaydorf. W 1850 r. znajdowało się w nim 30 miejsc dla chorych, a w 1858 r. już 43; M. L. Jakubowski, op. cit., s. 44–45; W. Szenajch, *Szpital...*, op. cit., s. 164.

³⁸ Początkowo szpital posiadał jedynie 10 łóżek, M. Biehler, op. cit., s. V. W *Kronice medycyny* pojawiła się informacja, iż w 1852 r. brytyjski pediatra Charles West założył w Londynie szpital dziecięcy na 10 miejsc „Great Ormond Street Hospital for Sick Children”. Ch. Dickens wsparł ośrodek publikacjami prasowymi, ale stwierdził „o ile w licznych miastach za granicą powstają już szpitale dla

1903	Londyn, Chartre, Bordeaux
1904	Cremona
1905	Londyn, Rostok, Łódź
1907	Budapeszt, Londyn
1908	Frankfurt n. Menem

Do 1908 r. powstało na świecie około 200 szpitali dziecięcych. Najwięcej 54 wybudowano w państwach niemieckich, 14 umiejscowionych było w Cesarstwie Niemieckim, a od 1867 r. w Monarchii Austro-Węgierskiej (w samym Wiedniu – 5), natomiast w niewielkim pod względem terytorialnym, leżącym w pobliżu, Związku Szwajcarskim aż 5. Niewiele mniej niż w państwach niemieckich, bowiem 49 ośrodków, znajdowało się na terenie Wielkiej Brytanii i Irlandii, z czego w samym Londynie aż 12⁴⁴. Zdziwiający może być fakt, że we Francji, w tym samym okresie, powstało jedynie 10 szpitali, z czego 4 zlokalizowane były w Paryżu. Natomiast w Rosji tych ośrodków było aż 9, z tego jedynie dwa znajdowały się poza

dzieci, w Anglii nie ma jeszcze ani jednego”; H. Schott, *Kronika medycyny*, Warszawa 2002, s. 167. Około 1900 r. szpital posiadał już około 200 łóżek i zaliczany był do największych ośrodków. Prowadzono w nim również zajęcia ze studentami. Pracował w nim m.in. Barlow; J. Brudziński, *Korespondencya „Medycyny”*, „Med.” 1900, nr 25, s. 596.

³⁹ Szpital mieścił się na przedmieściach. W 1862 r. posiadał 300 łóżek na 3 oddziałach wewnętrznych i jednym chirurgicznym. Pracowali w nim Barthez, Bouchut, Bergeron i Morjolin; M. L. Jakubowski, op. cit., s. 22.

⁴⁰ Liczył 30 łóżek; T. Ehrenpreis, *100 years of pediatric surgery in Stockholm with personal memories from the last 50 years*, (w:) *Historical aspects of pediatric surgery*, ed. P. P. Rickham, Berlin 1986.

⁴¹ Ośrodek w Goteborgu posiadał tylko 12 łóżek; T. Ehrenpreis, op. cit.

⁴² Szpital posiadał w 1900 r. ponad 100 łóżek. Doskonale zorganizowano również porady w poliklinice. Każda matka otrzymywała książeczkę, gdzie wpisywane były uwagi lekarskie, waga dziecka, wskazówki odnośnie karmienia niemowląt. W ośrodku tym pracowali m.in. Eustache Smith; J. Brudziński, op. cit., nr 25, s. 597.

⁴³ Był to pierwszy wzorcowo urządzone szpital według najnowszych wymagań. F. Czajewicz, op. cit., nr 6, s. 87 i nr 7, s. 103. Posiadał cztery izolowane oddziały dla chorych na szkarlatynę, ospę, odrę i dyfteryt. Kierownikiem zakładu był dr Rauchfuss; J. Brudziński, *Słów kilka o postęпах szpitalnictwa dziecięcego*, „Czas. Lek.” 1905, nr 1, s. 62.

⁴⁴ J. Brudziński opisywał w swym sprawozdaniu z podróży po europejskich szpitalach dziecięcych, że ośrodki londyńskie starają się bardzo, aby uprzyjemnić pobyt dzieciom w szpitalu. Dlatego też upiększono ściany sal obrazkami lub freskami, również łóżka były specjalnie zdobione, a dla niemowląt nieraz nawet wyszukane. Dzieciom dostarczano różnorodnych zabawek oraz „dobre jedzenie”. Wspomnił także o istnieniu bufetu dla dzieci; J. Brudziński, op. cit., nr 25, s. 596–597.

wielkimi, rosyjskimi miastami Moskwą i Petersburgiem oraz 3 szpitale znajdujące się na terenie Królestwa Polskiego. Od połowy lat 60-tych XIX w. intensywny rozwój szpitali dziecięcych obserwowano również w Stanach Zjednoczonych Ameryki, gdzie powstało około 30 ośrodków.

Warto jeszcze wspomnieć o miastach włoskich, w których znajdowały się 4 szpitale. Ta mała liczba ośrodków dla chorych dzieci mogła być spowodowana dużą liczbą znajdujących się tam przytułków⁴⁵, które być może zastępowały lecznice dla chorych. Równie mało szpitali odnajdujemy na terenie Hiszpanii, odnotowano jedynie jeden w Madrycie. Patrząc jednak na liczbę czasopism medycznych ukazujących się w tym kraju, oczywistym wydaje się, że również w Barcelonie musiał działać prężny ośrodek pediatryczny, o którym nie znaleziono jednak żadnej wzmianki w dostępnych materiałach. Pojedyncze szpitale dziecięce powstawały także w Danii, Szwecji, w greckich Atenach, a nawet w Konstantynopolu.

Ośrodki leczące chore dzieci powstawały przede wszystkim z inicjatywy osób prywatnych, często lekarzy, także stowarzyszeń mieszczańskich i związków wyznaniowych, a nawet zarządu miejskiego, jak w mieście Charkowie⁴⁶. Środki niezbędne do utrzymania szpitali, otrzymywano z funduszy osób prywatnych, darowizn, zbiorów, ale także subwencji publicznych oraz związkowych, jak miało to miejsce w państwach niemieckich. Dlatego też zwykle rozpoczynały swoją działalność w wynajętych mieszkaniach czy domach np. dla podrzutków, rzadko otrzymywać można było lub zakupić od razu nowy budynek, dostosowany do potrzeb chorych dzieci i pielęgnującego go personelu. Dopiero z czasem, po uzupełnieniu funduszy, podejmowano trud wybudowania nowego obiektu lub całego kompleksu budynków, z niezbędnymi już w II połowie XIX w. pawilonami izolacyjnymi, dla leczenia pacjentów chorujących na schorzenia zakaźne m.in. na błonicę, ospę czy szkarlatynę. Z tych też powodów pierwsze szpitale dziecięce najczęściej posiadały nie więcej niż 20 łóżek, choć do rzadkości nie należały ośrodki, które przystosowane były do przyjęcia więcej niż 100 chorych osób (Paryż, Berck, Londyn – Szpital Ewelina). Regułą przyjętą w szpitalach było również udzielanie pomocy dzieciom pomiędzy 2 a 15 r. ż., choć i w tym wypadku były wyjątki. W Szpitalu św. Elżbiety w Petersburgu, jak donoszą sprawozdania, do pawilonów izolacyjnych

⁴⁵ A. Abt, F. Garrison, op. cit., s. 118–119.

⁴⁶ C. Rauchfuss, op. cit., s. 530.

przyjmowano dzieci od 0 do 15 r. ż., ale przede wszystkim od 0 do piątego roku życia⁴⁷.

Na ziemiach polskich, ośrodki dla dzieci były zdecydowanie mniejsze. Porównując je ze szpitalami europejskimi, zwrócić należy uwagę właśnie na liczbę łóżek oraz częstotliwość, w jakiej powstawały kolejne placówki. Podczas gdy paryski szpital liczył 300 łóżek, lecznice na ziemiach polskich (Kraków, Lwów, Poznań, a nawet Wrocław) nie posiadały więcej niż 12 łóżek, choć potrzeby nie były wcale mniejsze. Poza tym szpitale stanowiły pojedyncze ośrodki na ogromnym obszarze dawnej Polski. Dwa otwarto w zaborze pruskim, kolejne dwa w zaborze austriackim. Pomiedzy uruchomioną kliniką w Krakowie, a powstaniem kolejnego szpitala we Lwowie minęło 12 lat. Ale już pomiędzy tym ostatnim ośrodkiem, a placówką w Poznaniu aż 32 lata. Warto tutaj także wyjaśnić, dlaczego większość placówek medycznych posiadała 12 łóżek. Szpitale na ziemiach polskich, podobnie jak w Europie zakładane były głównie przez organizacje kościelne i działały w oparciu o posługę zakonnic i zakonników, którzy w swych regułach mieli charyzmat opieki nad biednymi, chorymi i potrzebującymi. Dlatego też symbolika w szpitalach opierała się na wzorach chrześcijańskich. Tak też było z liczbą łóżek, która nawiązywała do Trójcy świętej (Wrocław – 3 łóżka) czy 12 apostołów (Kraków, Lwów, Poznań).

Istniejąca na ziemiach polskich sytuacja, spowodowana podziałem obszaru między trzech zaborców, odmiennymi założeniami medycznymi w każdym z nich, a także często stosunek, niechętny Polakom i tworzonym przez nich instytucjom, utrudniała a czasem nawet uniemożliwiała powstanie ośrodków leczących dzieci. Rozwój szpitalnictwa hamowany był przede wszystkim przez brak poparcia władz dla pomysłów budowy i rozbudowy ośrodków, skazując je tym samym na inicjatywę prywatną. Tworzenie szpitali uważane było za czyn dobroczynny, a nie obowiązek społeczny. Zapewne z tych powodów pierwsze ośrodki posiadały jedynie kilka łóżek i dopiero po paru latach, stopniowo zwiększały ich liczbę⁴⁸. Początkowo poważną trudność sprawiała architektom, budowa szpitali i uwzględnienie wszystkich wymogów higienicznych i epidemiologicznych. Powodowało to wzrost liczby zachorowań wśród pacjentów, a nawet śmiertelności, na choroby, których dziecko nabywało

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ W. Szenajch, *Główne...*, op. cit., s. 36.

podczas pobytu w szpitalu⁴⁹. Dopiero poznanie i przestrzeganie tych reguł, w tym podział pacjentów ze względu na jednostki chorobowe, izolowanie zakaźnie chorych, a także wprowadzenie nowych zasad pielęgnowania pozwoliło na szybszy rozwój szpitalnictwa dziecięcego. Władze uniwersyteckie, ale również społeczeństwo, z małymi wyjątkami, jak powiedział znany krakowski pediatra M. Jakubowski, nie odczuwały potrzeby niesienia pomocy chorym i ubogim dzieciom⁵⁰. Podobne poglądy głosiły również władze Królestwa.

Rec. doc. dr hab. B. Urbanek

⁴⁹ Tenże, *Szpital...*, op. cit., s. 175.

⁵⁰ Maciej Leon Jakubowski (1864–1907) – studia lekarskie odbył na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie uzyskał dyplom doktora medycyny w 1861 r., a rok później doktora chirurgii. W tym samym roku w Wiedniu otrzymał tytuł magistra położnictwa. Bezpośrednio po studiach udał się do Wiednia, Pragi i Paryża, gdzie poświęcił się nauce o chorobach dzieci. Docentem w tej specjalności został w 1864 r. i odtąd aż do 1907 r. wykładał ten przedmiot na uniwersytecie. W 1873 r. został profesorem, a od 1876 r. kieruje samodzielną kliniką pediatryczną, *Prof. dr M. L. Jakubowski*, „Gaz. Lek.” 1907, nr 49, s. 1155–1157.

✦ *Wiadomości bieżące*, „Przeg. Lek.” 1908, t. 47, nr 10, s. 154–155.

Summary

The child's hospital in Europe

There weren't child's hospital in Europe until the beginning of the nineteenth century. The need for child's treatment wasn't perceived. Rich people took care of ill children in their homes but poor children were deprived of care or were hospitalized in the hospitals for adults, where they were treated as men and women. Even existence of asylums didn't solve the problems with unwanted, abandoned and ill children. The first hospital for children was built in 1802 in Paris. It was the biggest child's hospital in Europe for a long time (it had 300 beds). Next hospitals were built in Petersburg (1834), Wiedeń and Wrocław (1837), Praga and Moskwa (1842), Berlin (1843), Londyn (1847) and Kopenhaga (1850). At the beginning of the twentieth century there were about 200 hospitals for children all over the world. The most hospitals were in the Germany, the Austro-Hungary and the Great Britain.